

Становлення та перспективи розвитку районних (міських) методичних кабінетів

Григорій ЛИТВИНЕНКО,

доцент, старший науковий співробітник Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Важлива роль у системі неперервної освіти належить районним (міським) методичним кабінетам, які у сучасних умовах як науково-методичні установи здійснюють науково-методичне забезпечення загальної середньої і дошкільної освіти та системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників у міжкурсовий період. Варто визнати, що історичний аспект їх становлення і розвитку ще недостатньо досліджений та висвітлений у науково-педагогічній літературі; також бракує належної кількості фундаментальних досліджень щодо діяльності методичних установ районного (міського) рівня. Це питання розглядається зазвичай лише в контексті наукового аналізу проблем післядипломної педагогічної освіти, діяльності органів управління освітою щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників, зокрема у працях Г.С. Данилової, О.Л. Капченко, С.В. Крисюка, О.В. Литовченко, Л.Є. Сігаєвої, М.В. Худомінського та ін. І це не випадково, адже становлення науково-методичних установ у теперішньому вигляді пов'язане з появою центральних державних установ з питань підвищення кваліфікації і методичної роботи з учителями, насамперед інститутів удосконалення вчителів, надалі закладів післядипломної педагогічної освіти.

Сучасні проблеми функціонування методичної служби відображені у публікаціях Б.В. Гадзецького, В.В. Дивака, І.П. Жерносека, Г.М. Литвиненка, В.І. Пущова, Р.П. Расевича, К.М. Старченка та ін.

Початком формування методичної служби в Україні є період 20-х років минулого століття, коли країна після подій 1917-го року «перейшла до безперервного систематичного й планомірного будівництва своєї освітньої системи» [7, с. 9–10]. Відповідно до Декрету Раднаркому України від 18 лютого 1921 р., підвищення кваліфікації перестає бути приватною справою вчителя – його визнано обов'язковим на державному рівні. Винні у «порухненні учбової повинності», якій підлягали всі

працівники соціального виховання віком до 40 років, мали притягатися до «відповідальності по суду». Водночас ставиться завдання «перевести всіх робітників соціального виховання на протязі не більше трьох років через спеціальні 6-тимісячні курси з метою засвоєння обов'язкового мінімуму політичної та педагогічної грамоти» [там само, с.152].

Спочатку «плани педагогічної перепідготовки», як тоді називалася система підвищення кваліфікації, розроблялися і затверджувалися загальними зборами працівників району чи міста із зазначенням потреб кожного населеного пункту. Їх виконання зазвичай було обов'язковим. Про роботу з перепідготовки «міські і районні комітети спілок освітян звітувалися на чергових конференціях чи з'їздах» [там само, с. 30].

У 1923 р. для координації роботи з перепідготовки було створено Центральне бюро з підняття кваліфікації педагогів, а наступного року – формується державні інституції: при Головоцвуху – Центральне бюро перепідготування, при губвіднарогах – губернські бюро, при округових інспекторах освіти – округові бюро, які у районах мали діяти через своїх уповноважених – районних інспекторів, керівників місцкомів Робосу, завідувачів педкурсів, професійних і трудових шкіл тощо. Районний уповноважений мав здійснювати супровід заходів щодо перепідготовки та «контроль за правильністю і ретельністю виконання вказівок вищих інстанцій» [там само, с.169–170]. Через два роки було затверджено Положення про районні (опорні) школи, які, по суті, й стали предтечею сучасних методичних кабінетів.

Про систему роботи з педагогічними кадрами, яка склалася в Україні у цей період, свідчить, зокрема, Директивний лист з перепідготовки, надісланий на місце Первомайським окрметодкомом 17 березня 1926 р. [там само, с. 164]. У ньому йдеться, зокрема, про те, що «одним з головних засобів перепідготовки сільського учителя є самоосвіта, розрахована на ініціативу та самодіяльність учительства», а «праця по перепідготовці повинна проводитися в гуртках, що застосовуються за територіальним принципом», в яких задіяно не менш як три і не більш як 10–12 осіб. Керівництво перепідготовкою в районі здійснює опорна школа, а в окрузі – «зосереджується в методкомі».

Гуртком керував обраний секретар, який протоколював заняття, фіксуючи запитання, що виникали під час їх проведення, та відповіді на них, систематизував тези опрацьованих тем. Усі ці матеріали він передавав опорній школі, завідувач якої організував силами вчителів їх рецензування. Рецензії затверджувалися педагогічною радою школи, після чого поверталися за адресою для реагування.

Опорна школа, в свою чергу, щомісяця звітувала про хід роботи з перепідготовки перед окружним методкомітетом, який за потреби мав консультувати школу з усіх питань самоосвіти вчителів і роботи гуртків, складати програми за перепідготовки, переліки основної та допоміжної літератури.

У 1930 р. було створено Всеукраїнський інститут підвищення кваліфікації педагогів, а роком пізніше на базі опорних шкіл було відкрито районні та міські педбази. За Положенням, «педбаза є постійний навчально-методичний заклад, що за завданнями і планами Всеукраїнського інституту підвищення кваліфікації педагогів та обласного інспектора і під керівництвом та контролем районних чи міських відділів освіти організовує навчально-методичну роботу в напрямі підвищення кваліфікації учительства, озброєння вчителів марксистсько-ленінською теорією та широкими знаннями з його фаху» [там само, с. 178–180].

У 1938 р. педбази було реорганізовано в педагогічні кабінети районних відділів освіти, які стали основною організаційною формою навчально-методичної роботи з учителями. На кінець 30-х років формування мережі обласних інститутів підвищення кваліфікації в основному було завершено.

У повоєнні роки тривалий час питання підвищення кваліфікації вчителів, як і на початку 20-х років, вирішувалися на місцевому рівні залежно від специфічних умов і професійного рівня керівних та учительських кадрів. Зрештою, у 1948 р. вийшло Положення про єдину систему підвищення кваліфікації вчителів та працівників відділів народної освіти, відповідно до якого на місцях основним структурним підрозділом єдиної системи роботи з учителями стали районні педагогічні кабінети, діяльність котрих мала навчально-методичне спрямування.

Педагогічні кабінети відіграли позитивну роль у справі підвищення кваліфікації вчителів. Однак у 1956 р., з огляду на проведення кампанії зі скорочення кадрів управлінського апарату, вони як структурні підрозділи відділів освіти були ліквідовані. Таке рішення, як показала практика, було помилковим і мало негативні наслідки щодо рівня підвищення кваліфікації вчителів, розвитку їхньої творчості та ініціативи [2, с. 10–11].

Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти», прийнятий у 1958 р., викликав необхідність оновлення змісту і форм діяльності відділів народної освіти з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, що призвело до перевантаження інспекторів і

зниження ефективності їхніх консультативно-контролюючих функцій. Тому було прийнято рішення ввести посаду громадського інспектора, діяльність якого регламентувалася відповідним Положенням.

На початку 1960-х років з ініціативи місцевих органів освіти у Вінницькій, Хмельницькій, Запорізькій, Рівненській, Сумській та інших областях було відновлено мережу педагогічних кабінетів. Це спонукало Міністерство освіти вноرمувати їхню діяльність, затвердивши у 1964 р. Положення про педагогічні кабінети на громадських засадах. Крім того, в органах управління освітою було запроваджено посади методистів, діяльність яких регламентувалася Положенням про громадського методиста районного, міського, обласного відділу народної освіти та Міністерства освіти УРСР.

На той час проблема забезпечення навчальних закладів України педагогічними кадрами з відповідною освітою в основному була розв'язана, тому робота з учителями навчально-методичного спрямування та діяльність педагогічних кабінетів, що мала громадський характер, потребували перегляду і вдосконалення. У педагогічній громадськості утверджується думка про недоцільність подальшого функціонування інспекторсько-методичної служби та необхідність якісних змін у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників [там само, с. 8].

З огляду на це, було видано Наказ Міністерства освіти УРСР від 19 жовтня 1967 р. №216, в якому йшлося про створення районних (міських) методичних кабінетів, а наступного року рішенням колегії було затверджено відповідне Положення. Методкабінети успадкували від своїх попередників статус – «установа відділу народної освіти», яка є «організуючим центром систематичної роботи по підвищенню ідейно-політичного рівня» керівних та педагогічних працівників. Водночас їхню діяльність було спрямовано вже не на навчально-методичну роботу, як було раніше, а саме на підвищення «наукової і методичної кваліфікації» працівників освіти. Крім того, методкабінети отримали право бути юридичною особою з власним штампом, гербовою печаткою та кошторисом. По суті, було зроблено перші спроби відокремити методичну службу від інспекторсько-методичної, надавши нового змісту і спрямування її діяльності. На жаль, до цього часу ця проблема залишається актуальною у роботі методичної служби України.

За згаданим Положенням методичні кабінети працювали три десятиріччя, аж до часів, коли в Україні як незалежній державі розпочався доволі складний процес розбудови національної системи освіти, зокрема й з підвищення кваліфікації вчителів. Тривалий час він здійснювався несистемно, без належної законодавчої бази, фактично лише на основі базового Закону України «Про освіту», прийнятого у 1991 р. У цей час, замість усталеної системи підвищення кваліфікації, формується система післядипломної педагогічної освіти, у зв'язку

з чим відповідно змінюється назва інститутів удосконалення вчителів.

Закон не містив юридичних норм прямої дії щодо функціонування методичної служби у нових умовах. З огляду на це, перспективи подальшого розвитку районних (міських) методичних кабінетів залишалися невизначеними. Тому в регіонах розпочався некерований процес ліквідації методкабінетів і відновлення інспекторсько-методичної служби, залишки якої збереглися, зокрема, у Дніпропетровській області. Виникла нагальна потреба призупинити цей процес. З цією метою Наказом Міністерства освіти України від 18 березня 1997 р. №72 було затверджене нове Положення про районний (міський) методичний кабінет.

Згодом в Україні упродовж 1999–2002 років приймаються закони прямої дії про загальну середню, дошкільну, вищу та позашкільну освіту, Закон України «Про інноваційну діяльність» та інші законодавчі і нормативно-правові акти з освітньої діяльності, які, по суті, й сформуливали сучасні засади функціонування методичної служби.

Наприклад, законами України «Про загальну середню освіту» (ст. 42) та «Про дошкільну освіту» (ст. 25) вперше на законодавчому рівні було визначено завдання науково-методичного забезпечення системи освіти, а їх реалізацію, відповідно до статей 41 та 24 цих же законів, покладено, крім інших установ, і на районні (міські) методичні кабінети. Це дало можливість, згідно зі статтею 19 Закону «Про освіту», віднести їх до науково-методичних установ. Відтепер, враховуючи Закон України «Про державну службу», прийнятий у 1993 р., зміст діяльності, статус, завдання і функції працівників методичної служби та органів управління освітою були чітко розмежовані. Тому методичний кабінет (центр) як науково-методична установа не може бути структурним підрозділом органу управління освітою.

Водночас, згідно з Типовим положенням про відділ освіти районної, районної у м. Києві та Севастополі державної адміністрації (пункт 12), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 1999 р. №347 у період до прийняття законів про освіту прямої дії, і пунктом 5.8 Примірного положення про відділ (управління) освіти виконавчого комітету міської ради (Наказ Міністерства освіти і науки України від 1 квітня 2003 р. №192), який дублює пункт 12 попереднього Положення, передбачено, що при відділі освіти утворюється «районний методичний кабінет дошкільної, загальної середньої і позашкільної освіти» лише «для організації методичної роботи і підвищення кваліфікації педагогічних працівників», до того ж «як структурний підрозділ відділу».

Суттєві розбіжності між сформованою законодавчою базою і чинними нормативно-правовими документами щодо діяльності методичної служби мали негативні наслідки. Як результат, частина методкабінетів опинилася на межі застою і стагнації, перед багатьма з них постала дилема: що

далі – інноваційний розвиток чи деградація [1; 6], а затверджене у 1997 р. Положення про районний (міський) методичний кабінет втратило актуальність, виконавши свою головну місію – допомогло значною мірою зберегти мережу установ методичної служби України.

Розпочалися пошуки шляхів приведення діяльності методичних кабінетів у відповідність до чинного законодавства. Так, на підставі статті 41 Закону України «Про загальну середню освіту» Наказом Міністерства освіти і науки України від 14 січня 2004 р. №15 в інститутах післядипломної педагогічної освіти було створено структурні підрозділи з питань координації діяльності районних (міських) методичних кабінетів (центрів) і науково-методичної роботи з педагогічними працівниками.

Протягом 2005–2007 років Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України спільно з Центральним інститутом післядипломної педагогічної освіти АПН України реалізував науково-пошуковий проект «Розвиток методичних кабінетів як науково-методичних установ». У результаті роботи над цим проектом було розроблено і Наказом Міністерства освіти і науки України від 8 грудня 2008 р. №1119 затверджено третє Положення про районний (міський) методичний кабінет (центр), а також Примірний статут районного (міського) методичного кабінету (центру) (Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 грудня 2008 р. №1221).

Нове Положення стало суттєвим кроком вперед у розвитку методичної служби в Україні, оскільки містить такі нововведення:

- методкабінетам надано статус науково-методичних установ, що відповідає логіці їхнього розвитку, ролі і значенню в сучасній системі освіти;
- завдання науково-методичного забезпечення і підвищення кваліфікації педагогічних працівників у міжкурсовий період, яке здійснюють методкабінети, приведено у відповідність до статті 41 Закону України «Про загальну середню освіту» та статті 24 Закону України «Про дошкільну освіту»;
- введено до правового поля процес реорганізації методичних кабінетів у науково-методичні центри, який до цього був некерованим;
- встановлено порядок підпорядкування методкабінетів засновнику та закладам післядипломної педагогічної освіти, зарахування на роботу і звільнення з посади керівників методичних установ.

Зміни до Положення про республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні та Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти, затверджені Наказом Міністерства освіти і науки України від 31 липня 2009 р. №712, значно розширили повноваження і вплив інститутів на діяльність районних (міських) методичних кабінетів, зміцнили взаємодію і співпрацю між ними.

Подальшому розвитку методкабінетів значною мірою сприяли б, насамперед, зміни до положень про відділи (управління) освіти районних

державних адміністрацій і виконавчих комітетів міських рад, про що йшлося раніше. Керівники відділів (управлінь) освіти мають усвідомити, що сучасний статус методкабінету – це не просто зміна вивіски, а нова його якість, яка потребує глибокого розуміння і підтримки у своєму становленні й розвитку. Тому продовжувати вважати нинішні методкабінети, які є науково-методичними установами, структурними підрозділами, а методистів – ледве не штатними працівниками відділів (управлінь) освіти принаймні некоректно, а то й просто на шкоду розвитку освіти в регіонах.

Безперечно, знайти оптимальний спосіб взаємодії між методичною службою і управлінськими структурами з огляду на проблеми їх кадрового забезпечення досить непросто. Зрозуміло, що методкабінети не можуть бути повністю незалежними від органів управління освітою, які мають адміністративні та фінансові важелі впливу. Водночас працівники цих двох освітянських структур забезпечують у регіоні життєдіяльність однієї й тієї самої галузі – кожна притаманними лише їй засобами. Отже, спільна діяльність районних (міських) методичних кабінетів та органів управління освітою району чи міста має базуватися на двох основних принципах – субординації та координації [5].

Актуальним питанням для методичних кабінетів залишається якісне кадрове забезпечення, яке залежить від виконання рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 26 червня 2008 р. «Про діяльність органів управління освітою щодо створення умов рівного доступу до здобуття якісної освіти в навчальних закладах Чернівецької області». А вже до сьогодні штатний розпис методкабінетів формується відповідно до Наказу Міністерства освіти СРСР від 15 грудня 1985 р. №209, попри всі ті зміни, які впродовж майже 30 років відбувалися в освіті.

На часі структурні зміни у методичній службі, пов'язані з широкою комп'ютеризацією освітньої галузі, реалізацією державних програм щодо впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, використанню у процесі науково-методичної роботи з педагогічними працівниками сучасних інноваційних технологій.

Література

1. Литвиненко Г.М. Інноваційний розвиток чи деградація? Г.М. Литвиненко, В.І. Пуцов, К.М. Старченко // Освіта України. – 2008. – №41. – 3 червня.
2. Капченко О.Л. Діяльність районних відділів народної освіти з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні (1945–1990 рр.): автореф. дис. ... канд. пед. наук / О.Л. Капченко; Інститут педагогіки АПН України. – К., 1999. – 21 с.
3. Книга методиста: довідково-методичне видання / Упоряд. Г.М. Литвиненко, О.М. Вернидуб. – Харків: Торсинг плюс, 2006. – С. 578.
4. Литвиненко Л.Г. Науково-методичній роботі – сучасну нормативну базу // Рідна школа. – 2009. – №1–2.
5. Поташич М.М. Опыт создания учебно-методического центра в г. Салавате // Відкритий урок. – 2009. – №1–2. – С. 15–17.
6. Пуцов В.І. Сучасний розвиток районних (міських) методичних кабінетів / В.І. Пуцов, К.М. Старченко, Г.М. Литвиненко // Шкільний світ. – 2008. – №23. – С. 4–6.
7. Сігаєва Л.Є. Становлення і розвиток системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні (20–30-ті роки ХХ ст.): [монографія] / Л.Є. Сігаєва; за ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Липень, 2000. – 236 с.
8. Старченко К.М. Управління інноваційним розвитком районного (міського) методичного кабінету: Науково-методичний посібник / К.М. Старченко, В.І. Пуцов, Ю.І. Завалевський, Г.М. Литвиненко. – Чернівці: Букрек, 2010. – 344 с.

Анонси

Григорій ЛИТВИНЕНКО

Становлення та перспективи розвитку районних (міських) методичних кабінетів

У статті висвітлено історичний аспект становлення і розвитку районних (міських) методичних кабінетів і особливості їх функціонування в сучасних умовах як науково-методичних установ. Розглянуто актуальні проблеми діяльності методичної служби України.

Ключові слова: районні (міські) методичні кабінети, підвищення кваліфікації вчителів, навчально-методична робота, науково-методична установа, методична служба.

Григорій ЛИТВИНЕНКО

Становление и перспективы развития районных (городских) методических кабинетов

В статье освещены исторический аспект становления и развития районных (городских) методических кабинетов и особенности их функционирования в современных условиях как научно-методических учреждений. Рассмотрены актуальные проблемы деятельности методической службы Украины.

Ключевые слова: районные (городские) методические кабинеты, повышение квалификации учителей, учебно-методическая работа, научно-методическое учреждение, методическая служба.

Grygoriy LYTVYVENKO

The formation and development prospects of district (city) methodological teaching classrooms

The article deals with the historical aspect of the becoming and development of district (city) methodological teaching classrooms and peculiarities of their functioning in modern terms as scientific-methodological institutions. Actual problems of methodological service of Ukraine are examined.

Keywords: district (city) methodological teaching classrooms, teacher training, educational and methodological work, scientific-methodological institution, methodological service.